

GLOBALASHUV JARAYONLARIDA MILLIY OZLIKNI BELGILASHDA MILLIY MANSUBLIK MASALASI

OSTONOV J.A.

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik
va biotexnologiyalar universiteti,
Ijtimoiy gumanitar fanlar, jismoniy madaniyay va sport
kafedrasi o'qituvchisi.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada identifikatsiya va milliy identifikatsiya jarayonlarini ijtimoiy taraqqiyotdagi o'rni, bu kabi muammolarning zamonaviy dunyodagi ro'li hamda globallashuv jarayonlaridagi moslashuvi to'grisida so'z boradi.

Kalit so'zlar: *Identifikatsiya ijtimoiy taraqqiyot o'zbek xalqi imperialistik o'yinlar, tafakkur tarzi.*

ABSTRACT

This article discusses the role of identification and national identification processes in social development, the role of such problems in the modern world, and their adaptation in the processes of globalization.

Key words: *Identification, social development, Uzbek people, imperialist games, way of thinking.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается роль процессов идентификации и национальной идентификации в общественном развитии, роль таких проблем в современном мире и их адаптация в процессах глобализации.

Ключевые слова: *Идентификация, социальное развитие, узбекский народ, империалистические игры, образ мышления.*

KIRISH

Globallashuvni turlicha talqin qilish mumkin. Oddiy qilib aytganda, globallashuv mamlakatlar o'rtasidagi global integratsiya jarayonidir, deyishimiz mumkin. Boshqacha qilib aytganda, bu turli sohalarni, jumladan, iqtisodiy, siyosiy, madaniy va diniy sohalarni bir hillashtirish va integratsiyalashuviga olib keladigan global jarayondir. Globallashuv jahon xo'jaligi tuzilmasi jarayonlarini o'zgartirish, jumladan, milliy xo'jaliklarni har tomonlama tushunish, mehnat taqsimotining xalqaro tizimlarini birlashtirish, jahon bozorini egallash orqali iqtisodiy va siyosiy munosabatlarni tartibga solish hamda transmilliylashuv va mintaqaviylashtirish tamoyillari asosida iqtisodiyotni jadal mustahkamlash imkoniyatiga ega. Bunday

sharoitda yagona global iqtisodiy-geoiqtisodiy tarmoq va uning infratuzilmasi shakllantirilib, ko'p asrlar davomida xalqaro munosabatlarning asosiy ishtirokchisi hisoblangan davlat mustaqilligining ta'siri kuchaymoqda.

Shuni ta'kidlash kerakki, globallashuvga yondashuvlar bo'yicha qarashlar bir xil emas va ziddiyatli. Tarixchilar bu jarayonni kapitalizmning rivojlanish bosqichlaridan biri deb hisoblaydilar. Iqtisodchilar buni moliya bozorining globallashuvi bilan izohlaydilar. Siyosatchilar demokratik tashkilotlarning tarqalishiga tayanadilar. Madaniyat ekspertlarining fikricha, globallashuvning paydo bo'lishi madaniyatning g'arbiylashuvi bilan bog'liq bo'lib, unga Amerikaning iqtisodiy zo'ravonligi kiradi. Globallashuv jarayonining umumiy axborot texnologiyalari nazariyasi ham mavjud. Biz siyosiy, ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy globallashuvni farqlay olamiz. Globallashuv predmetiga iqtisodiy va texnologik taraqqiyotning global yo'nalishlarini shakllantirishga kuchli kumulyativ ta'sir ko'rsatadigan mintaqaviylashtirish kiradi. "Globallashuv" so'zining paydo bo'lishining o'zi shuni ko'rsatadiki, bu jarayonda u yoki bu tarixiy bosqichda sodir bo'lgan xalqaro iqtisodiyotning jadal o'sishi etakchi rol o'ynaydi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

XXI asr boshlarida butun dunyo bo'ylab rivojlangan milliy integratsiyalashuv va milliy o'zlikni anglash kabi jarayonlar har bir xalqning kelib chiqish tarixi, madaniyati va qadriyatlarini qaytadan tadqiq qilinishiga turtki bo'ldi. Xususan, bunday vaziyat hozirgi sobiq ittifoq davlatlari xalqlarining ham ijtimoiy-siyosiy hayotida muhim rol o'ynab, ushbu davlatlar xalqlarining milliy qiziqishlarini ifodalagan siyosat sifatida yaqqol namoyon bo'la boshladi. Shundan kelib chiqqan holda mustaqillik yillarida o'zbek xalqining davlatchilik va xalq sifatida shakllanish tarixini tadqiq etish, bir tomondan yosh mustaqil davlatimizning kelajagi uchun zaruriyat sifatida, ikkinchi tomondan esa davr talabi bo'lib namoyon bo'la boshladi. Shuningdek o'zbek xalqining shakllanish tarixi mustaqillik yillarida tadqiq qilinishi dolzarb bo'lgan masalalardan biri sifatida olimlarimiz tomonidan yangicha yondoshuvlar va qarashlarni shakllantirdi. Bu masalaning e'tiborli jihatidan shundan iboratki, o'zbek xalqi tarixini tadqiq etish ancha oldin boshlangan bo'lib, bu masalaga ma'lum bir davrning iqtisodiy-siyosiy manfaatlari doirasida, boshqa bir tarixiy davrda esa ob'ektiv zarurat sifatida yondoshilgan. Bu esa o'z navbatida o'zbek xalqining shakllanish jarayoni davomida o'ziga xos bo'lgan qonuniyatlarni turli ko'rinishda oydinlashtira bordi.

Ma'lumki mustaqillikka erishganimizdan so'ng, o'zbek davlatchiligi va xalqimizning milliy tarixini o'rganish, uni tadqiq etish, tarixiy xotirani tiklash nafaqat milliy taraqqiyotimiz uchun zaruriyat balki, davr talabi hamdir. Ayni paytda

millatlarning o'zligini anglash, milliy ma'naviy me'roslarini, milliy urf-odat an'ana va qadriyatlarini qayta tiklashga bo'lgan intilishlari kuchayib bormoqda. Ko'pgina mamlakatlar iqtisodiy-ijtimoiy va madaniy-ma'rifiy sohalarda katta yutuqlarga erishdilar. Buning natijasi o'laroq, ularda jahon taraqqiyotida yetakchilik qilishga bo'lgan intilish ham kuchayib bormoqda.

Har bir davlat nainki u mustaqil ekan, birinchi navbatda o'zligini anglashga, milliy qadriyatlari hamda aʼyanalarini eʼzozlashga eʼtibor qaratadi. Ammo bugungi kunda dunyodagi ko'plab mamlakatlar olib borayotgan milliy siyosat fuqarolik jamiyatini barpo etishga qaratilmoqda. Bunday jamiyat olimlar fikricha, xalqlarning milliylikiga emas, balki ularning umumiylikiga ya'ni, umummanfaatlarga asoslanadi. Shunday bir vaziyatda yuqorida aytib o'tilgan masalalar millat va davlat o'rtasidagi ijtimoiy-siyosiy qarashlarda nomutunosiblikni yuzaga keltirmoqda. Shuningdek bugungi kunda xalqlar va millatlar o'zlarini faqatgina davlat va uning belgilari bilangina emas, balki madaniyat, san'at, millatning tipologik belgilari hamda boshqa bir qancha xususiyatlar bilan aynanlashtirmoqda. Qolaversa, uchinchi ming yillikka qadam qo'ygan insoniyatning kuchli davlatlar siyosatidagi yangicha imperialistik o'yinlar, dunyoni bo'lib olishning kosmopolitizm va demokratiya niqobi ostidagi g'oyalarida milliylikning ildiziga bolta urish va uni inkor etuvchi nazariyalar ko'plab yaratilayotgan ekan, milliy identifikatsiya jarayoni tushunchasini nazariy va amaliy jihatdan aniqlab olish biz oldimizga qo'yyayotgan kontseptsianing keyingi rivojiga asos bo'lib xizmat qiladi.

Milliylik masalasining mohiyatini to'la tushunish, millat mohiyatini tushunishni taqozo etadi. Bugungi kunda millat tushunchasini tadqiqotchilar turlicha talqin qilib, turli xil kontseptsiya va yondashuvlardan kelib chiqqan holda tahlil etmoqda. Hozirgi paytdagi zamonaviy tadqiqot natijalariga ko'ra, millat bu - ma'lum ruhiy birlikka ega, o'z-o'zini anglagan guruhning tarixiy shakllangan ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy birligi bo'lib, ushbu guruh dunyoni o'ziga xos qabul qilish asosida milliy qadriyatlar yaratgan, ularni o'ziga xos shaklda ifodalagan kishilar birligi sifatida namoyon bo'ladi. Bu milliy qadriyatlar ijtimoiy hayotning serqirraligini, sarmazmunligini ifodalaydi va insoniyatning boyligi sifatida rivojlanishni talab etadi.

Milliylik masalalariga qiziqish va milliy identifikatsiyani jarayon sifatida rivojlanishi insoniyatning bevosita va bilvosita intellektual salohiyatining o'sishi hamda yutuqlarga erishishi bilan uzviy bog'liqdir. Tadqiqotchilarning nuqtai nazarlariga ko'ra, "Milliylik" masalasi millatlararo tizimda ham, davlat ichidagi milliy munosabatlarda ham namoyon bo'lishi mumkin. Har ikkala ko'rinishda ham ijtimoiy taraqqiyot jarayonida vujudga keladigan iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, madaniy, mafkuraviy va boshqa sohalardagi barcha murakkab masalalarni hal qilish

ko'zda tutiladi. Tadqiqotchilarning bu boradagi fikrlariga ko'ra, milliy davlatni qaror topishi milliy masalaning dastlabki hal qilinishi bilan bir qatorda, ichki (polietnik davlatlarda) va tashqi munosabatlarda yangi milliy muammolarni keltirib chiqaradi. Masalan O'rta asrlarda va yangi davrda milliy masala millatlarni milliy zulmdan qutqarish masalasi bilan bog'liq bo'lgan, keyinchalik esa bu milliy mustaqillikka erishish muammosiga aylandi. Bugungi kunda millat va milliylik tushunchasiga tadqiqotchilar turlicha yondoshmoqda, turlicha ta'rif berishmoqda. Bu borada quyidagi umumiy ta'riflarni keltirib o'tmoqchimiz: Birinchidan, millatni katta ijtimoiy guruh deb e'tirof etish mumkin. Ikkinchidan, shu guruhning ichida uni birlashtirib turadigan ma'lum bir aloqalar siyosiy, madaniy, tarixiy, diniy, til va boshqalardan iboratdir. Ularning harakatchan, beqaror va o'zgarib turadigan ierarxiasini hisobga olgan holda, mavjudligini ko'rsatish mumkin. Uchinchidan, millatning ajratilishi doim ideloglar tomonidan guruh ongiga singdiriladigan "umumiy taqdir" mifi bilan bog'liqdir, to'rtinchidan, inson o'zini u yoki bu millatga qo'shish uchun o'zining harakatlarini ma'lum bir siyosiy va g'oyaviy kontekstga mansub deb bilishi zarur. Shundan kelib chiqqan holda biz bugungi kunda butun dunyodagi rivojlangan davlatlarni olib qaraydigan bo'lsak, o'sha davlatlarda yashaydigan millatlar asosan o'z aqli, tafakkuri, bilimi, dunyoqarashi, mehnatkashligi bilan katta yutuqlarga erishishgan. Bu xoh sportda, xoh iqtisodiyotda, xoh huquqda xoh siyosatda va boshqalarda bo'lsin.

Ma'lumki, ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy-ma'naviy hayotning taraqqiyot yo'llari, milliy va umuminsoniy taraqqiyot tamaddunlarining uyg'un holda rivojlanishi, qolaversa, ma'lum millat yoki mamlakatning iqtisodiy-ma'naviy jihatdan yuksalib, dunyoga yuz tutish jarayoni ko'p hollarda millatning ma'naviy qiyofasi, tafakkur tarzi, umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtirishdagi tolerantlik xususiyatlari bilan bog'liqdir. Aynan shuning uchun ham o'zbek xalqi tarixida shakllangan boy ma'naviy meros, bugungi kunda davlatimizning mustahkam poydevori sifatida hozirda rivojlanib borayotgan globallashuv, milliy integratsiyalashuv va milliy identifikatsiya kabi jarayonlarga o'ziga xos bo'lgan immunitet sifatida namoyon bo'lmoqda. Bunga misol tariqasida mustaqillikka erishgan sobiq ittifoq davlatlarining deyarli barchasida mustaqillik yillari va undan keyingi davrlarda kechgan milliy o'zlikni anglash orqali milliy mustaqillikni mustahkamlashga bo'lgan intilish va qiziqishlarini ifodalagan siyosatni keltirish mumkin. Bunday jarayonlarda millatning faqat uzoq o'tmishga ega bo'lishi emas balki, boy ma'naviy meros, unutilib bo'lmas milliy qadriyatlar va madaniyatga ham ega bo'lishi muhim ahamiyat kasb etib, uning keyingi kelajagi uchun xizmat qila boshlaydi.

O'zbek identifikatsiyasi jarayoni bu - o'zbek halqining kelib chiqishi, tili va madaniyati hamda qadriyatlariga e'tiboran umuminsoniy taraqqiyotga integratsiyalashishdir. Shuningdek, bu jarayonda millat tarixida o'tmishda o'tgan buyuk shaxslar va ular erishgan yutuqlar, kashfiyotlar, shu millatga tegishli bo'lgan barcha jihatlar muhim rol o'ynaydi.

Xususan o'zbek xalqining davlatchilik tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, biz uni qadimgi Xorazm davlatidan tortib, to Amir Temurning markazlashgan davlati va undan keyingi davrlarni keltirishimiz mumkin. Bu davrlarning har biri aholi ongiga o'ziga xos tarzda ta'sir o'tkazish bilan birga, ma'lum bir dunyoqarashni ham shakllantirgan. Bugungi kunda olimlar o'zbek davlatchiligi 2700 yillik tarixga ega ekanligi haqidagi nazariyalarni ilgari surmoqda. Bu haqida tarixiy manbalar va yirik tarixiy asarlardagi ma'lumotlar ham xabar beradi. Boshqacha aytganda, tarixnavislikning rivojlanib borishi va ularda jamiyat hayotining turli yo'nalishlari bo'yicha ma'lumotlarda o'z aksini topishi, o'zbek davlatchiligi boy taraqqiyot yo'liga ega bo'lib kelganini ko'rsatadi. Bundan tashqari dunyoga mashhur Strabon, Plutarx, Kvint Kurtsiy Ruf, Gerodot kabi tarixchilar bilan birga o'rta asrlar tarixshunosligida sulolaviy tarixlarga bag'ishlangan asarlar ham buni tasdiqlaydi. Ammo davlatchilikni bosh manbai bu - xalq hisoblanadi. O'zbekiston hududida tashkil topgan ilk davlatlar boshqa qabila va etnoslar birligi asosida vujudga keladi. Keyinchalik esa bu davlatlar siyosiy va iqtisodiy jihatdan zaifligi tufayli ular o'rnida siyosiy jihatdan ustunlikka ega bo'lgan markazlashgan davlatlar tashkil topa boshlaydi. Bu markazlashgan davlatlar siyosiy-iqtisodiy jihatdan kuchli bo'lganligi tufayligina uzoq muddat davomida boshqaruv va strategiyani saqlab tura olgan.

Shundan kelib chiqqan holda XIV asrning 60-yillarida Mavorounnahrda hukm surgan nixoyatda og'ir siyosiy va iqtisodiy vaziyat mamlakatni birlashtirib, kuchli bir davlat tashkil etishni talab qilmoqda edi. Amir Temur o'z davrining bunday talabini yaxshi tushungan va u shuning uchun ham bor e'tiborini Movarounnahrda markazlashgan davlat tuzishga qaratadi. Amir Temur o'z siyosatining g'oyaviy asosini tashkil etishda o'zbek xalqining tarixiy ildizlari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan turk ulusini birlashtirish maqsadiga tayandi. Bunda u xalqni birlashtirish uchun yagona e'tiqodga birlashtirish lozimligin tushungan edi. Yagona e'tiqod manbaini shakllantirish Markaziy Osiyoda islom dinining rolini oshirish, tasavvuf tariqati vakillariga tolerant munosabatda bo'lish asosida qurilgan edi. Boshqa tomondan ushbu davrda tasavvufning naqshbandiya suluki yetakchi xarakter kasb etib, unda mehnatga, insonga bo'lgan ratsional munosabat, boshqa suluk, mazhab, din vakillariga tolerant kayfiyat ijtimoiy- siyosiy hayotda vaqt o'tib uyg'onish davri hodisasining shakllanishiga olib keldi: "So'fiylik g'oyalari ushbu davr ijtimoiy

tafakkuriga ulkan ta'sir ko'rsatgan. Ulardan mavjud jamiyatning o'tkir ijtimoiy ziddiyatlarini hal etishda foydalanilgan. Bularning hammasini O'rta Osiyo jamiyatining keng qatlamlarini qamrab olgan keng harakatlariga qiyos etish mumkin. Bu jarayon XV asrning ikkinchi yarmida Movarounnahr jamiyatida naqshbandiya suluki va uning mashhur arbobi Xoja Ahror yetakchi mavqega ega bo'lganda o'z cho'qqisiga ko'tarilgan".

Bunday yuksak va mashaqqatli maqsadni amalga oshirishda Amir Temur ruhoniylar, harbiylar, savdogar va shahar hunarmandlariga tabaqalariga tayanib ish tutgan. Bundan tashqari u turk, arab, va eronliklar tarixini chuqur bilgan va amaliy jihatdan foyda keltira oladigan har qanday bilimlarni qadrlagan. U davlat ishlari uchun hamma narsaning foydali tomonlarini olishga harakat qilgan hamda davlat ahamiyatiga ega bo'lgan har bir masalani hal etishda shu sohaning bilimdonlari va ulamolari bilan maslahatlashgan.

Xususan Amir Temurning hayotlik davridayoq uning harbiy san'ati va davlat boshqarish uslubiga bag'ishlangan maxsus asar yaratilib, bu asar "Temur tuzuklari" deb nomlanadi. Amir Temur va Temuriylar tarixini tadqiq etgan olimlar fikricha, bu asardagi barcha manbalar uning o'z og'zidan yozib olingan. Asarda davlatni boshqarish uslublari bilan birga bu boradagi sir-sinoatlar shuningdek, Amir Temurning davlatni boshqarish davomida erishgan ulkan yutuqlari hamda ularning sabablari haqida so'z boradi. Shuning bilan birga asarda, davlatni boshqarishda kimlarga tayanish, toju-taxt egalarining yo'nalishi va vazifalari, vazir va qo'shin boshliqlarini saylash, askar-sipohilarning maoshi, davlat arboblari hamda qo'shin boshliqlarining burchi va vazifalari, amirlar, vazirlar hamda boshqa mansabdorlarning davlat ishlarida ko'rsatgan alohida xizmatlarini munosib taqdirlash tartibi va boshqalar xususida bayon etiladi. Albatta Amir Temur ushbu asarda keltirib o'tilgan barcha uslub va maslahatlarga to'la amal qilgan va busiz u barpo qilgan markazlashgan davlatni tuzib bo'lmasdi ham. Chunki Movarounnahrda Amir Temur hokimiyat tepasiga kelmasidan oldingi ijtimoiy-siyosiy ahvol tang holatda bo'lib, Mavorounnahr hududida yashagan umumiy aholi turli etnik birliklar va urug'-qabilalar sifatida yashab, ularning ijtimoiy-siyosiy qarashlari ham turlicha bo'lgan. Bu esa o'z navbatida, ushbu hududda yashagan xalqlarning milliy birlik va birdamlik asosida birlashishiga to'sqinlik qilar edi. Bundan tashqari davlatchiligimiz tarixida davlat boshqaruvi haqida asar yozib qoldirgan yagona hukmdor Amir Temur hisoblanadi.

U o'z zamonasi tartiblariga mos ravishda jamiyatni o'n ikki toifaga taqsimlasada, mohiyat e'tibori bilan bu o'n ikki toifaga barcha ijtimoiy guruhlar kirgan. Mavorounnahrni Amir Temur va Temuriylar boshqargan davrini tahlil qilishda

“Temur tuzuklari” dan tashqari bir qancha boshqa tarixiy asarlarning o‘rni katta albatta. Ammo bu asar boshqa asarlardan farq qilib, bu ham bo‘lsa unda davlat va jamiyat o‘rtasidagi munosabatlarni huquqiy asosda qurish g‘oyasining keng targ‘ib qilinganligidir. Amir Temur bu asardan davlatni boshqarishda keng foydalangan va shu bilan birga u davlat va jamiyatni boshqarishda asardan o‘zidan keyingi hukmdorlarning ham foydalanishini targ‘ib qilgan. Shu o‘rinda Amir Temurning quyidagi gaplarini eslatib o‘tish joizdir: “Bu tuzuklarni saltanat ishlarini boshqarishda qo‘llanma sifatida foydalangaylar..... ular ham ushbu tuzukka amal qilsinlar” . Amir Temur va Temuriylar davridagi ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy islohotlar faqatgina o‘zbek davlatchiligining taraqqiy etgan davri sifatida chegaralanmay, bu davr milliy shakllanishda muhim rol o‘ynagan ijtimoiy-siyosiy omillarning yuzaga chiqishi bilan ham belgilanadi. Bu davrda milliy shakllanishda muhim rol o‘ynagan omillar asosan davlat manfaatlarining xalq manfaatlari bilan uyg‘unlashishi natijasida milliy manfaatlarining shakllanishidir.

XULOSA

Yuqorida bildirilgan fikr va mulohazalardan quyidagi xulosalarga kelish mumkin: Milliy identifikatsiya jarayoni milliylikni saqlab qolishda, milliy o‘zlikni anglashda, millatparvarlikni kuchayishida umuman millatni o‘zini millat sifatida to‘la anglab yetishida muhim ahamiyat kasb etadi. O‘z o‘rnida bu jarayon bevosita milliy ongini shakllanishi va rivojlanishiga ham xizmat qilib, jamiyat ijtimoiy-ma’naviy hayotini yangilanishida muhim o‘rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Choriyev A. Inson falsafasi. 2 tomlik. Mustaqil shaxs. /Monografiya. T., Chinor ENK, 2002.
2. Эстетическое воспитание студентов. Москва: Высшая школа, 1980.
3. Estetik tarbiya asoslari. —Toshkent: O‘qituvchi, 2001
4. G‘aybullayev O. Shaxs ma’naviy kamoloti va estetik madaniyat /Monografiya. T., Chashma print, 2008
5. Reich Ch. A . The Greening of America. N.Y., 1970.